

ANNA MULLE TÄHTITAIVAS

Tutkimuskokoelma *"Anna mulle tähtitaivas. Selvitys suomalaisen musiikkitoimialan taloudesta ja tulevaisuudesta"* on Teosto r.y.:n 75-vuotisjuhlajulkaisu.

Historiikin sijaan teoksessa kartoitetaan ja analysoidaan Suomen musiikkialaa ja sen toimijoiden tilannetta talouden näkökulmasta. Julkaisussa hahmotetaan alan arvoketjua ja ansaintalogiikkaa ja sidotaan ne tallennus- ja jakelutekniikan kehitykseen sekä niiden tuomiin ughiin ja mahdollisuuksiin. Tutkimusta varten kerättiin tietoja 253 musiikintekijältä ja 121 musiikkitoimialan yritykseltä.

Julkaisun ovat kirjoittaneet Turun kauppakorkeakoulun Mediaryhmän tutkijat **Veijo Pönni** ja **Arto Tuomola**. Tutkimuksen on valvonut ja ohjannut professori **Robert G. Picard**.

KESKEISET TULOKSET

Musiikin tekijöiden taloudellinen tilanne

- Valtaosa suomalaisista musiikin tekijöistä on sivutoimisia: 20 % vakavan ja 10 % kevyen musiikin säveltäjistä ei tee muuta työtä sävellystyön ohessa.
- Vuonna 2001 musiikintekijät saivat tekijänoikeuskorvauksia keskimäärin vajaat 2 000 euroa ja muita tuloja säveltämisestä n. 1 700 euroa. Kokonaisvuositulot (2001) olivat keskimäärin 25 700 euroa. Ne vaihtelevat huomattavasti vuosittain, ja keskimääräistä heikommin ja paremmin ansaitsevien välillä on suuria eroja.
- Valtaosa musiikin tekijöistä kokee taloudellisen asemansa epävarmaksi ja tilanteensa säveltäjänä, sanoittajana ja/tai sovittajana heikoksi.

Musiikin jakelu

- Äänitekaupan arvo Suomessa (2001) oli noin 127 milj. euroa. Äänitteitä myytiin noin 12 milj. kappaletta, josta noin puolet kotimaista musiikkia. Vuonna 2002 äänitemyynti laski määrällisesti 7 % ja arvossa mitattuna 5 %.
- Musiikin esitystoiminnan kokonaisarvosta ei ole olemassa tarkkoja tietoja.

Tekijänoikeuskorvaukset ja niiden jakautuminen

- Vuonna 2001 Teosto keräsi tekijänoikeuskorvauksia noin 30 milj. ja Gramex 14,5 milj. euroa. Yhteensä noin 4,5 milj. euroa niistä kertyi ulkomailta. Tekijänoikeusjärjestöt tilittivät kotimaisille oikeudenomistajille yhteensä n. 24,5 miljoonaa euroa. Loput tilitettiin ulkomaille.
- Tekijänoikeustulon mediaani vuonna 2001 oli 1 950 euroa. Teosto-korvauksia maksettiin 8 000 suomalaiselle oikeudenomistajalle, ja heistä noin 600 sai tekijänoikeuskorvausta 5 000 euroa tai enemmän. Yli 6 000 sai korvausta alle 1 000 euroa.

Musiikkitoimialan talouden tila

- Musiikkitoimialan yritysten kokonaisliikevaihto oli vuonna 2001 arviolta noin 184 milj. euroa. Taloudellisesti parhaiten menestyivät levy-yhtiöt ja äänitemonistamot. Myös musiikin kustantaminen on taloudellisesti kannattavaa toimintaa.
- Alan yritysten työllistävää vaikutusta on vaikea arvioida.

TIIVISTELMÄ TEOKSESTA

Lähtökohdat

Musiikkitoimiala on viime vuosina muuttunut nopeasti, ja muutokset ovat vaikuttaneet alalla toimivien taloudellisiin toimintaedellytyksiin. Siksi musiikkialan tarkastelu myös talouden näkökulmasta on tullut aiheelliseksi.

Turun kauppakorkeakoulussa tehdyssä tutkimuksessa hyödynnetään musiikin arvoketjun ja ansaintalogiikan malleja, jotka ovat perinteisiä liiketaloustieteellisiä analyysimenetelmiä. Arvoketjulla kuvataan musiikin matkaa tekijältä yleisölle ja ansaintalogiikalla yleisöltä kertyvien rahavirtojen matkaa kohti musiikintekijöitä.

Tutkimuksen näkökulmaksi on valittu arvoketjun ensimmäisen eli luomisvaiheen toimijat – suomalaiset musiikin tekijät, kuten säveltäjät ja sanoittajat. Tutkimusprojektissa tarkasteltiin myös musiikkitoimialan yritysten taloudellista tilaa, musiikin käyttöä Suomessa, teknisen kehityksen vaikutusta musiikin jakeluun kuluttajille sekä alan tulevaisuuden näkymiä SWOT-analyysin avulla.

Musiikin tekijöiden taloudellinen tilanne

Vakavan musiikin säveltäminen sekä kevyen musiikin säveltäminen, sanoittaminen ja/tai sovittaminen täysipäiväisenä ammattina on harvinaista Suomessa. Valtaosalle musiikin tekijöistä sävellys-, sanoitus- ja/tai sovitustyö on jäänyt sivutoimeksi: vakavan musiikin säveltäjistä vain viidennes ja kevyen musiikin tekijöistä ainoastaan joka kymmenes ei tee muuta työtä sävellystyön ohessa. Työssä käyvien musiikin tekijöiden työtehtävien sisältö tosin liittyy yleensä musiikkiin.

Suurin syy siihen, että musiikin luominen jää sivutoimeksi, on siitä saatavien tulojen vähäisyys. Kyselyn piiriin kuuluneet musiikin tekijät saivat tutkimusajankohtana tekijänoikeuskorvauksia keskimäärin vajaat kaksi tuhatta euroa ja muita tuloja säveltämisestä noin 1 700 euroa. Muut tulot kertyivät lähinnä tilauspalkkioista ja kustantajilta saaduista nuottirojalteista.

Suomalaisten musiikin tekijöiden kokonaistulot olivat tutkimusvuonna keskimäärin 25 700 euroa vuodessa, joten sävellystyöstä saatavia tuloja joudutaan täydentämään varsin paljon muilla tulonlähteillä. Säveltämisestä saatavien tulojen vähäisyys heijastelee suomalaisten musiikkimarkkinoiden pienuutta ja toisaalta keskittyneisyyttä. Jaettavaa ei riitä kovin monelle musiikin tekijälle, mikä korkean keskittymisen asteen kanssa tekee kilpailusta kovaa.

Tärkeimpiä tulonlähteitä suorien sävellystulojen ohella ovat sävellystyöhön myönnetyt apurahat ja musiikin opetustyö. Musiikkiin liittyvät asiantuntijatehtävät ja musiikista kirjoittaminen sekä musiikin esittäminen ovat vakavan musiikin säveltäjille yleisiä, joskaan eivät rahallisesti niin keskeisiä tulonlähteitä. Kevyen musiikin tekijöille tärkein sävellystulojen ulkopuolinen tulonlähde muodostuu musiikin esittämisestä. Opetustöitä tekeville opettaminen kuitenkin toi enemmän rahaa kuin esiintymiset. Lisäksi osa vastaajista sai palkintotuloja, luottamusmiespalkkioita tai eläke- ja sosiaaliturvaan liittyviä ansioita. Kokonaan musiikkiin liittymättömistä tulonlähteistä rahaa sai kymmenesosa vastaajista.

Kummassakin ryhmässä – vakavan ja kevyen musiikin tekijöissä – keskimääräistä heikommin ja paremmin ansaitsevien välillä on suuria eroja. Yllättävää kuitenkin on, että keskimääräisten kokonaistulojen kohdalla ryhmien välinen ero ei ole kovinkaan suuri. Säveltämisestä, sanoittamisesta ja sovittamisesta saadut tulot vaihtelivat huomattavasti vuosittain.

Pääosin suomalaiset musiikin tekijät kokevat taloudellisen asemansa epävarmaksi. Vakavan musiikin säveltäjistä kaksi viidestä ja kevyen musiikin

tekijöistä yli puolet kokee taloudellisen tilanteensa säveltäjänä, sanoittajana ja/tai sovittajana heikoksi. Valtaosa vakavan ja kevyen musiikin tekijöistä pitääkin huonoina mahdollisuuksiaan toimia tällä alalla täysipäiväisenä ammatinharjoittajana.

Moni apurahoja myöntävä taho on yhteydessä joko tekijänoikeuskorvauksista vastaaviin järjestöihin tai tutkimuksessa käsiteltyihin musiikin tekijöiden yhdistyksiin. Rahavirtoja ohjaamalla tämä keskittymä mahdollistaa musiikin tekemiseen liittyvän ammatinharjoittamisen monelle. Ilman näitä vakiintuneita järjestelmiä suomalaisten musiikin tekijöiden taloudellinen asema olisi epäilemättä huomattavasti heikompi.

Musiikin jakelu

Musiikin tekijöiden kannalta äänitekauppa ja erityisesti musiikin esittäminen ovat keskeisimpiä tapoja välittää musiikkia kuluttajien käyttöön. Vuonna 2001 äänitekaupan arvo Suomessa oli noin 127 miljoonaa euroa. Määrällisesti Suomessa myytiin tuolloin vajaat 12 miljoonaa äänitettä, josta noin puolet oli kotimaista musiikkia. Vaikka Suomen äänitemarkkinat ovat jo kauan olleet asukasta kohden pohjoismaiden pienimmät, niiden kotimaisuusaste on kuitenkin korkea muihin Pohjoismaihin verrattaessa.

2000-luvun alussa äänitekauppa on osoittanut taantumisen merkkejä lisääntyvästä äänitteiden kopioinnista ja piratismista johtuen. Vuonna 2002 Suomen ääni- ja kuvatallennetuottajien (ÄKT) jäsenyhtiöiden tukkumyynti laski määrässä mitattuna 7 prosenttia ja arvossa mitattuna 5 prosenttia.

Musiikin esitystoiminnan kokonaisarvosta ei ole olemassa tarkkoja tietoja, mutta Teostolle ilmoitettujen teosten esityskertojen määrä antaa suuntaa esitystoiminnan laajuudesta. Vuonna 2001 Teostolle raportoituja teosten esityskertoja oli 6,7 miljoonaa.

Musiikin käyttö on edelleen lisääntynyt, joten sikäli tekijöiden asema ei ole uhattuna. Suurimmat uhat tulevat ulkomaisen musiikin käytön lisääntymisestä ja siitä, että menestys kotimaassa keskittyy yhä harvempien käsiin.

Tekijänoikeuskorvaukset ja niiden jakautuminen

Vuonna 2001 musiikin tekijöitä edustava Teosto ja musiikin esittäjien etuja valvova Gramex keräsivät musiikin esittämisestä tekijänoikeuskorvauksia yhteensä 44,1 miljoonaa euroa, josta Teosto keräsi 29,6 miljoonaa ja Gramex 14,5 miljoonaa euroa. Valtaosa kertyi musiikin mekaanisesta esittämisestä.

Teoston keräämistä korvauksista lisäksi noin 2,5 miljoonaa ja Gramexin osuudesta noin 2 miljoonaa euroa kertyi ulkomailta. Esityskorvausten lisäksi myös musiikin tallentamisesta äänitteille maksetaan tekijöille korvaus yhteispohjoismaisen Nordisk Copyright Bureau NCB:n kautta. Suomessa tallennetusta musiikista näitä korvauksia kertyi vuonna 2001 noin 9,3 miljoonaa euroa, josta tosin suurin osa tilitettiin ulkomaisille oikeudenomistajille.

Aiempina vuosina kerätystä tekijänoikeuskorvauspotista Teosto tilitti vuonna 2001 yhteensä 33,0 miljoonaa euroa, josta suomalaisille oikeudenomistajille 17,6 miljoonaa euroa ja ulkomaille noin 15,4 miljoonaa euroa. Kotimaan tilityksestä 14,3 miljoonaa euroa kohdistui musiikin tekijöille ja kuolinpesille ja 3,3 miljoonaa euroa musiikkikustantajille.

Gramex puolestaan tilitti musiikin esittäjille ja tuottajille yhteensä noin 6,9 miljoonaa euroa, josta 3,6 miljoonaa euroa tilitettiin musiikin esittäjille ja 3,3 miljoonaa euroa musiikin tuottajille eli levy-yhtiöille. Yhdessä musiikin

tekijänoikeusjärjestöt tilittivät suomalaisille oikeudenomistajille vuonna 2001 noin 24,5 miljoonaa euroa.

Huomattavasta tekijänoikeuskorvauspotista huolimatta keskimääräinen korvaus tekijää kohti oli varsin pieni (mediaani 1 950 euroa). Teostolla oli vuonna 2001 vajaat 14 000 asiakasta, ja heistä 8 000:lle tilitettiin tekijänoikeuskorvauksia. Asiakkaista yli 6 000 sai korvausta alle 1 000 euroa. Vain 585 henkilöä sai korvauksia yli 5 000 euroa, mikä heijastaa tekijänoikeuskorvausten ja musiikin käytön sangen epätasaista jakautumista.

Musiikkitoimialan talouden tila

Varsinaisen musiikkitoimialan eli musiikin parissa toimivien yritysten kokonaisliikevaihto oli vuonna 2001 noin 184 miljoonaa euroa. Tutkimuksessa analysoidut toimialat valittiin sillä perusteella, miten tärkeitä ne ovat tekijänoikeuskorvausten kertymisen kannalta.

Liikevaihdolla mitattuna merkittävin yritysryhmä muodostuu levy-yhtiöistä, joiden liikevaihto vuonna 2001 oli noin 87 miljoonaa euroa. Musiikin kustannustoiminnan liikevaihto taas oli noin 5,8 miljoonaa euroa. Äänitetuotantoon keskeisesti osallistuvien äänitysstudioiden liikevaihto oli vuonna 2001 noin 5 miljoonaa ja äänitemonistamojen 11,5 miljoonaa euroa. Musiikin esitystoiminnasta vastaavan ohjelma- ja konserttitoimistosektorin liikevaihto oli noin 75 miljoonaa euroa. Musiikkia omassa tuotannossaan hyödyntävän ja siten musiikin tekijöiden kannalta merkittävän audiovisuaalisen alan yritysten kokonaisliikevaihto vuonna 2001 oli arviolta noin 90 miljoonaa euroa.

Liiketaloudellisesti parhaiten menestyvän yritysryhmän muodostavat levy-yhtiöt ja äänitemonistamot, joiden kannattavuus ja tuottavuus ovat selvästi paremmat kuin muilla ryhmillä. Levy-yhtiöiden kohdalla on tosin otettava huomioon, että musiikin markkinoita Suomessa, kuten muuallakin maailmassa, hallitsevat monikansallisten levy-yhtiöiden tytäryhtiöt. Todellisuudessa kilpailu on keskittynyt lähinnä niiden välille. Äänitemonistamoiden kohdalla taas on huomioitava, että kyseinen toimiala on varsin pieni. Suomessa toimii alle kymmenen äänitemonistamo, joille äänitteiden prässääminen on merkittävää liiketoimintaa, yhden yrityksen toimiessa selkeänä markkinajohtajana.

Miltei samalle tasolle näiden kahden ryhmän kanssa yltävät musiikkikustantajat ja äänitysstudiot sekä ohjelmatoimistot. Musiikkikustantajien kannattavuus, vakavaraisuus ja maksuvalmius ovat myös varsin hyvässä kunnossa. Musiikkikustantajien kohdalla on tosin otettava huomioon toimialan voimakas keskittyneisyys ja polarisoitunut kehitys. Osa musiikkikustannustoiminnasta tapahtuu juridisesti levy-yhtiön nimen alla.

Analysoitujen toimialojen työllistävä vaikutus on sangen erilainen. Musiikkituotannon yritykset eli levy-yhtiöt, musiikkikustantajat, äänitysstudiot ja äänitemonistamot työllistivät vuonna 2001 yhteensä arviolta noin 500 henkeä. Ohjelmatoimistojen ja audiovisuaalisen alan työllistävä vaikutusta on vaikeampi arvioida, sillä valtaosa näiden yritysryhmien työllistämästä henkilöstöstä on osa-aikaista tai tilapäistä vakituisen henkilöstömäärän jäädessä marginaaliseksi. Karkeasti arvioiden ohjelmatoimistot työllistivät vuonna 2001 vakituisesti noin 100 henkilöä ja audiovisuaalisen alan yritykset noin 300 henkilöä. Osa-aikaisen ja tilapäisen henkilöstön määrä oli moninkertainen.

Lisäksi Suomessa on lukuisia artisteja ja muusikoita; pelkästään Suomen Sinfoniaorkesterit ry:n jäsenorkesterit työllistivät hieman yli 900 muusikkoa vuonna 2001. Suomen muusikkojen liitossa taas oli vuoden 2002 lopussa reilut 3 300 jäsentä.

Tilastokeskuksen uusimpien kulttuuritilastojen mukaan Suomen työllisessä kulttuurityövoimassa oli vuonna 2001 vakavan musiikin säveltäjiä, muusikoita ja solisteja noin 2 300 henkilöä ja viihdemusiikin esittäjiä sekä tanssijoita noin 1 600 henkilöä. Rajanveto täysin ja osittain musiikilla ja sen esittämällä toimeentulevien välillä on hankalaa, joten musiikin todellista työllistävää vaikutusta on mahdotonta määrittää tarkasti. Todennäköistä on, että se on merkittävämpää kuin tilastoilla pystytään osoittamaan.

Jakelu- ja tallennustekniikan kehityksen haasteet toimialalle

Internetin välityksellä käytettävät musiikin tilauspalvelut voivat lähitulevaisuudessa korvata levy-yhtiöille ja muille oikeudenomistajille niitä tulonmenetyksiä, joita CD-kopiointi ja internetin luvattomat tiedostonvaihtopalvelut ovat äänitemyynnille aiheuttaneet. Nämä tilauspalvelut perustuvat laajan musiikkikirjaston käyttöoikeuteen: kuuntelemiseen internetyhteydessä ja tallentamiseen tietokoneen kovalevylle. Myös tallentaminen CD-R-levylle on rajatusti mahdollista. Palvelut ovat sanomalehtitilauksen tapaan jatkuvasti käytettävissä keskimäärin 15 euron kuukausimaksua vastaan.

Keskivertokuluttajalle tällainen ”syö niin paljon kuin haluat” -tyyppinen palvelu on edullinen, mutta tarjonta rajoittuu suppeimmillaan angloamerikkalaiseen musiikkiin. Tilauspalvelut perustuvat suurten levy-yhtiöiden ja Yagoon kaltaisten internetyritysten yhteistyössä tuottamille niin sanotuille teknisille alustoille. Näiden alustojen pohjalta varsinaisia tilauspalveluja kuluttajille tarjoavat eri verkkojälleenmyyjät. Musiikin monimuotoisuuden kannalta olisi tärkeää taata verkkojälleenmyyjille paitsi sopimusteitse vapaat kädet, myös tekniset mahdollisuudet, sisällyttää markkinoimansa tilauspalvelun tarjontaan myös kansallista repertuaaria palvelun perusvalikoiman ulkopuolelta. Tässä yhteydessä EU:lla ja musiikkialan kansainvälisillä järjestöillä on tärkeä rooli taata tasavertainen kilpailutilanne ja monimuotoinen kulttuuritarjonta.

Kansallista repertuaaria voidaan toki tarjota myös varta vasten perustetuilta sivustoilta, tai yksittäiset musiikintekijät voivat itse markkinoida tuotantoaan eri puolille maailmaa internetin välityksellä. On kuitenkin huomattava, että internet on tasa-arvoinen ainoastaan jakelukanavana, ei julkisuuskanavana. Siksi suuret asiakasvirrat suuntautuvat niille verkkosivustoille ja niihin tilauspalveluihin, joilla on taloudellisia resursseja mainostaa itseään myös muissa medioissa.

Tanskassa ja Norjassa aloitettu Phonofile-järjestelmä tarjoaa perusrakennelman, jolla kansallista musiikkirepertuaaria voidaan välittää paitsi musiikin ammattikäyttäjille (kuten AV-tuotanto), myös yksittäisille verkkojälleenmyyjille ja sitä kautta kuluttajille. On toivottavaa ja todennäköistä, että Phonofile otetaan käyttöön myös Ruotsissa ja Suomessa. Se vaatii kuitenkin valtiovallan panosta: esimerkiksi Tanskassa Phonofile toimii kansalliskirjaston äänitallennearkiston yhteydessä. Phonofile-järjestelmään voitaisiin sisällyttää myös musiikin virtuaalinen säilytyslokeropalvelu, jolloin asiakkaiden tarve tehdä CD-kopioita omasta musiikkikirjastostaan vähenisi. Tällöin omat, itse laaditut soittolistat olisivat kuunneltavissa minkä tahansa internetpäätelaitteen kautta – vaikka matkapuhelimen, jos yhteysnopeudet sen sallivat.

Kaikesta huolimatta CD-levy säilyttää asemansa pitkälle vuoden 2005 jälkeenkin. Levymyynnin väheneminen uhkaa kuitenkin paitsi levy-yhtiöiden, myös äänitetuotannosta mekanisointituloja saavien musiikinkustantajien ja musiikintekijöiden taloutta, vaikka musiikin esitystoiminta onkin näille kahdelle merkittävämpi tulonlähde.

Kaksi kehityssuuntaa on kuitenkin omiaan myös vahvistamaan äänitteen asemaa Suomessa: piraattitallenteiden maahantuonnin kieltävä lakiuudistus sekä moninormisointimien yleistyminen. Tällöin musiikinystävä voi ensimmäistä kertaa kodinelektroniikan historiassa toistaa samalla laitteella paitsi video-DVD- ja

audio-CD-levyjä, myös mp3-pakattuja levyjä ja erilaisia uusia formaatteja, kuten viisikanavaista ääntä tarjoavat DVD-A ja SACD.

Kaiken kaikkiaan digitaalisen musiikin käyttö on lähivuosina siirtymässä tietokonepöydän "etukenosta" olohuoneeseen sohvan "takanajaan". Kulutuselektronikkavalmistajat tarjoavat kodin viihdekeskuksia, jossa samalla laitteistolla tallennetaan TV-ohjelmia ja kuunnellaan tiedostomuotoista musiikkia. Tietokonevalmistajat puolestaan liittävät PC-koneisiin vakiovarusteeksi langattoman kaukosäätimen ja yleisemminkin pyrkivät rakentamaan kotitalouksiin lähiverkkoja, joilla eri laitteet, mm. kotistereot kytkeytyvät PC-tietokoneeseen, joka toimii järjestelmän sydämenä ja laajakaistaisena porttina internetiin.

Anna mulle tähtitaivas. Selvitys suomalaisen musiikkitoimialan taloudesta ja tulevaisuudesta. Pönni, Veijo & Tuomola, Arto 2003. Turun kauppakorkeakoulu, Mediaryhmä. ISBN 952-91-5729-0